

16. oktober 2017

Bispemøtets plass og betydning i Den norske kirke gjennom 100 år

Andreas Aarflot

Utviklingen av Bispemøtet i Den norske kirke gjennom hundre år har vært preget av mange faktorer. Det statlige kirkestyret har i stor grad lagt premissene for biskopenes og bispemøtets arbeid. Det er likeledes åpenbart at enkelte biskoper i større grad enn andre har bidratt til å tegne bispemøtets profil. Bispemøtet fremstod lenge som det eneste sentralkirkelige organ som kunne uttale seg på kirkens vegne, og innenfor sterke begrensninger kunne det også handle og ta initiativ på flere områder. Det har derfor sin interesse å se nærmere på den rolle Bispemøtet har spilt gjennom de 100 år som er gått siden starten.

Det ble statsråd Jørgen Løvland som gav støtet til fremveksten av det bispemøte som senere har vært et viktig innslag i den norske kirkestrukturen. Det var han som innkalte biskopene til møte i Oslo i 1917. Møtet fant sted i Oslo bispegård 6-17 november, og statsråden uttalte sin takknemlighet for at Oslobispen, Jens Tandberg, hadde påtatt seg vertskapspliktene. I sin hilsmingstale til biskopene understreket Løvland to momenter i den betydning møtet kunne ha, nemlig styrking av det kollegiale fellesskap gjennom biskopenes samråd med hverandre, og departementets ønske om „sammen med bisperne (som departementets rådgivere) at faa prøvet de saker som nu var oppe til behandling“. Møtet varte i 12 dager, og i protokollen refereres at biskop Tandberg, som vert i Oslo, ble valgt til møtets „formand“. Blant de 20 saker som ble behandlet, var de foreliggende utkast til lov om menighetsråd og menighetsmøter ett av de viktigste.

Bispemøtet tar form

Selv om statsråd Løvland hadde gitt uttrykk for at det burde holdes årlige bispemøter, ble det neste møte først sammenkalt av departementet i mars 1920. Men da Bispemøtet igjen kom sammen i oktober 1921, begynte allerede forestillingen om et årlig møte å festne seg i bevisstheten hos biskopene. Flere av dem omtaler møtet i positive vendinger i sine årsberetninger. Det ble likevel ikke noe møte i 1922, men i april 1923 møttes biskopene til drøftelse av ikke mindre enn 54 saker, og den nylig tiltrådte Oslobispen Johan Lunde, omtalte møtet på

følgende måte i sin årsberetning: ”Det aarlige bispemøte fant sted 19-28 april i Oslo bispegård”. Allerede nå hadde altså forestillingen om en fast årlig møtefrekvens festnet seg. Det var derfor med store forhåpninger biskopene kom sammen til sitt neste møte 11-17 september 1924. Til behandling forelå 42 saker, hvorav 16 var forelagt av departementet, og de øvrige forelagt av ”den foredragende biskop”.

Det var likevel ikke sikkert at tradisjonen med årlige møter hadde slått skikkelig rot. Særlig fra departementets side ble det skapt vanskeligheter, slik at bispemøtet 1925 måtte utsettes til mars 1926, og forslaget om et møte i 1928 ble aktivt motarbeidet av departementet, som hevdet at det ikke anså årlige møter som det normale. Biskop Lunde, som førte saken på vegne av kollegiet, antydet at det i det minste måtte kunne holdes møte annenthvert år. Også dette satte departementet seg imot. Ikke desto mindre sørget Lunde for at det ble holdt et møte også i 1928, idet biskopene forlenget sitt opphold i hovedstaden etter avholdelsen av det frivillige kirkelige landsmøtet dette året.

Det var likevel intet som manglet i selvbevisstheten hos biskopene da de var samlet uten departementets velsignelse (og bevilgning) i 1928. To år tidligere hadde de tatt kraftig i under drøftelsen av Opplysningsvesenets fond, som var blitt foreslått flyttet til forvaltning under Finansdepartementet, i stedet for Kirkepartementet. Bispemøtet argumenterte sterkt for at det her dreide seg om kirkens eiendom. På det to dagers møte i 1928 deltok for første gang biskop Berggrav, nylig tiltrådt biskop i Hålogaland, som snart skulle komme til å sette sitt preg på møtene. I protokollen kan en blant annet lese følgende dementi: ”Bispemøtet har *ikke* drøftet en mulig opprettelse av erkebispestolen, som påstått. Biskopene har ikke funnet at nogen berettiget opgave i øieblikket kræver at man drøfter denne sak”.

Departementet signaliserte større velvilje ved å innvilge avholdelsen av et nytt ordinært møte i 1929. Det er tydelig av protokollen at bispemøtet denne gang hadde fått en injeksjon av ungdommelig pågangsmot. Eivind Berggrav nærret alt fra første stund planer om en vitalisering av møtet. Han tilbød seg å fungere som møtets sekretær, slik at en ikke behøvde å hente hjelp utenfra, og dermed kunne føre samtalene i større frimodighet. Tross en viss skepsis fra enkelte av kollegene, ble tilbudet godtatt, og protokollen fra møtet i 1929 viser allerede klare spor av hans penn og ordenssans.. I den utgave av protokollen som formodentlig har fulgt Berggrav, har han ført inn for hånd henvisninger til oppfølging av hver enkelt sak,

med j.nr. Hans protokollførsel er etter hvert også mye tydeligere på hvilke vedtak som er fattet, også med tilføyelsen i de fleste tilfeller: ” Enstemmig vedtatt”.

Bispemøtet søker sin identitet

Berggravs rolle i utformingen av bispemøtets profil er berørt av mange. Hans plan var å omdanne møtet fra en ”samtalegruppe” til et ”arbeidsorgan”, og det første skritt på denne veien måtte være å gi møtet en offisielt akseptert status. Selv om han satt i Tromsø og hadde ansvar for et stort stift med mange utfordringer, ser vi at Berggrav selv har stått for saksforberedelsen i en rekke tunge saker. Et signal om en ryddigere praksis med orientering om Bispemøtets arbeid er den avsluttende kommentar i protokollen fra møtet i 1929: ”Om de saker som egnet seg til meddelelse i dagspressen, blev en dertil redigeret uttalelse oplest”. Utskrift av flere saker ble sendt kirkebladene Luthersk Kirketidende og Norsk Kirkeblad.

Berggrav innførte også en praksis med å innlede hvert møte med en gjennomgang av sakenes skjebne siden forrige møte. Det førte til en skjerping av rutinene i departementet, når de stadig vekk ble presentert for såkalte ”restanselister”.

I 1931 kom det neste fremstøt fra Berggrav med tanke på en formalisering av bispemøtene. Han hadde allerede i januar fremsendt et utkast til reglement for bispemøtet, som sirkulerte blant kollegene, og også ble tilstilet departementet. Han mente at en kgl. res. ville være et egnet middel til å få møtet formelt godkjent og gi det en offisiell status. Derfor håpet han på en snarlig respons fra departementet om denne saken. Da intet hadde skjedd før biskopene møttes til et 12 dagers møte i overgangen oktober/november 1931, fikk han kollegene med på et vedtak hvor biskopene for sin egen del utformet en forretningsorden for sine møter. Berggravs utkast til forretningsorden ble enstemmig vedtatt og sier for første gang noe om møtets interne organisasjon og virksomhet. I den første paragrafen heter det at Bispemøtet skal innkalles ”efter Kirkedepartementets bestemmelse minst hvert annet år”. Videre sier utkastet at saklisten skal være utsendt tidligst mulig, og at hver sak skal ha en saksordfører. Større saker skal forberedes av et utvalg på to medlemmer, som også skal ha ansvar for forslag til vedtak etter at sakene har vært behandlet. Hver biskop har rett til å foreslå saker. Departementet likeså. Saker som fremmes av andre instanser må være anbefalt av minst to biskoper for å bli tatt opp. Forhandlingene er fortrolige, og ledes av en dertil for hver gang valgt formann (præses). Her dukker for første gang preses-begrepet opp.

Da reglementet for bispemøtene endelig ble vedtatt ved kronprinsregentens resolusjon av 30. November 1934, var de fleste paragrafer identiske med det utkast som bispemøtet selv hadde vedtatt. To viktige endringer hadde skjedd, antakelig mer på grunn av politisk velvilje fra kirkestatsråden enn byråkratisk tilråding fra ekspedisjonssjefen. Det fremgår at ekspedisjonssjef Oftenes bare motstrebende godtok de endringer som var på gang, I paragraf 1 heter det nå at bispemøtet i regelen holdes *hvert år*, og at det skal skje etter innkalling av siste møtes *preses*. Det var denne betegnelse som nå ble benyttet i paragraf 1, uten forklarende tillegg, mens paragraf 7 fortsatt talte om den til enhver tid valgte *formand*, med *preses* i parentes, som i Berggravs fremlegg i 1931. Fra og med møtet i 1934 ble det også etter forslag av Oslo biskop valgt en visepreses, og møtet i 1935 fulgte opp dette med et forslag om at visepreses skulle velges i ansiennitetsfølgen.

Med utferdigelsen av Kronprinsregentens resolusjon opphørte den avhengighet man hadde levet med av velviljen hos den til enhver tid sittende ledelse av departementet. I samtalen med kirkestatsråden, Knut Liestøl og ekspedisjonssjef Oftenes under møtet i slutten av oktober 1934, uttalte statsråden ”Bispemøtets reglement bør nu løses”. En måned senere kom den etterlengtede resolusjon.

Bispemøtets formelle og reelle autoritet

Det er åpenbart flere motiver som har medvirket til at bispemøtet fremstod som et organ med en viss kirkelig autoritet. Fra biskopenes side ble møtet sett på som et organ til å styrke *den kollegiale samhörighet*. Det var ikke nødvendigvis et krav om samstemthet i alle saker. Vi ser at det forekommer dissenser, og de enkelte biskopers personlighet skinner igjennom i drøftelsene og saksfremstillingene. Men det var et felles behov for å sikre at de viktigste helhetskirkelige sakene hadde fått *en forsvarlig behandling i felles drøftelser*. Derfor kunne bispemøtet hevde at en rekke saker var blitt avgjort i og med de vedtak som var fattet og var blitt kunngjort. Det ligger en indrekirkelig bevissthet om *autoritet* i disse formuleringene. Det er ikke uvesentlig at denne bevisstgjøring skjedde samtidig med at Eivind Berggrav førte en skarp debatt med ekspedisjonssjef Søren Oftenes i Kirke og Kulturs spalter om forholdet mellom det episkopale og det statskirkelige element i kirkestyret. Her hevdet Berggrav at det var biskopene, og ikke departementet som vokter døren til kirken.

På denne bakgrunn er det interessant at den *politiske* ledelse i Kirke departementet viste forståelse for det *faglige og realpolitiske anliggende* at det var til fordel for

saksutredningen å få felles synspunkter fra et samlet bispemøte fremfor bare å hente uttalelser fra biskopene enkeltvis. At dette hensyn ikke alltid ble fulgt opp, viser den etterfølgende historie hvor kirkeavdelingens embetsmenn gjennomførte en byråkratisk praksis som i overveiende grad henvendte seg til biskopene enkeltvis og ikke til bispemøtet samlet, slik at det med Berggravs uttrykk ble ”en yndet departemental sport å sjonglere med sakkyndige”.

Men innenfor kirken synes forståelsen av Bispemøtets rolle i kirkestrukturen å vokse, etter hvert som møtets forhandlinger ble kjent. Et økende antall henvendelser til Bispemøtet fra instanser utenfor kirken viser at forventningene til møtet ble stadig sterkere, og strategien med å kunngjøre viktige vedtak fra Bispemøtets forhandlinger gjennom Norsk Telegrambyrå og de kirkelige tidsskrifter bidro også til denne utvikling.

Dette ti-året av Bispemøtets historie viser en økt selvbevissthet om egen rolle i kirkebildet. Den offentlige anerkjennelse av Bispemøtet som regulært organ med eget reglement, fastsatt i kgl.res., gav en sikker basis for biskopenes sammenkomster. Den tydeligere profilering av preses-funksjonen, som reglementet gav hjemmel for, sikret at forberedelsen og gjennomføringen av møtene nå lå helt i biskopenes egne hender. Det ble stadig tydeligere at Bispemøtet så seg selv som den samlede kirkes talerør overfor myndighetene, og med Berggrav som pådriver skjerpet Bispemøtet profilen i forhold til departementet og den politiske ledelse.

Samtidig løftet biskopene også ansvaret som premissleverandør for kirke og folk i viktige samfunnsetiske spørsmål. Både ved å respondere på anmodninger utenfra og ved å ta opp saker av eget initiativ fremstod bispemøtet som veileder for samvittighetene og pådriver overfor de statlige myndigheter. Den ideologiske og prinsipielle underbygging av bispeembetets autoritet stod i stor grad Berggrav for, men den store grad av enstemmighet som kommer til uttrykk i protokollene tyder på at hans syn hadde støtte i kollegiet for øvrig

Bispemøtets rolle i den norske kirkes struktur har utviklet seg i vekselvirkning med de faktorer som ellers har preget kirkens liv og virksomhet. I de første årene gjenspeilet den pågående striden mellom liberale og konservative grupperinger i kirken seg også i Bispemøtet. Men det er samtidig påfallende hvor lite av disse motsetninger som kommer til uttrykk i Bispemøtets protokoller og vedtak. Det synes som om personlige motsetninger dempes og viker plassen for en overordnet pastoral omtanke når biskopene fatter vedtak med sikte på kirken som helhet og samfunnet omkring. Bispemøtets rolle som ”rådgiver for departementet”, slik

Jørgen Løvland skisserte ved det første møte i 1917, fikk en noe uavklart skjebne. Biskopene opplevde nok at det i mange saker var vanskelig å få støtte, endog for enstemmige vedtak, i departementets beslutninger. Men det er også mange eksempler på at biskopenes overveielser har veiet tungt, og har vært trukket inn i de videre forhandlinger i det politiske forum som stod for de endelige vedtak. Det hører med i bildet at de saker som er blitt forelagt Bispemøtet til uttalelse, ikke utelukkende er av spesifikk kirkelig art, men berører andre felter, som skole spørsmål og lovsaker på mange områder. Denne aktive meningsdannende rolle har preget Bispemøtets arbeid mer eller mindre gjennom hele perioden, men særlig sterkt i tiden etter den annen verdenskrig. Det kan synes som om erkjennelsen av liten gjennomslagskraft i de organisatoriske forhold som avgjør styringen av kirken, har ført til økt vekt fra biskopenes side på å søke å påvirke holdninger og trekke opp rammer for den enkeltes liv og samfunnets ytringsformer.

Dette førte med seg at Bispemøtet fikk større betydning for utviklingen av et kirkelig program, og av strategier for kirkens arbeid lokalt og sentralt. Dette kom ikke minst til uttrykk i Bispemøtets rolle under krigen. Selv med en beskjeden formell autoritet i det organisatoriske kirkebildet kunne Bispemøtet etter hvert bygge opp en reell autoritet, som viste seg i den aksept Bispemøtets vedtak og tilrådinger i det store og hele fikk i kirken.

Bispemøtet som pådriver i kirkebyggende tiltak

Bispemøtet spilte en aktiv rolle i forbindelse med etableringen av en rekke kirkelige tiltak, som for eksempel Norsk Menighetsinstitutt, Kristen innsats og lignende. Bispemøtet var også tungt inne i drøftelsene om organiseringen av samarbeidsorganer som Diakonirådet og senere Kirkerådet. Et særlig ansvar kjente Bispemøtet for håndteringen av det økumeniske arbeid som etter hvert vokste frem. Allerede i 1934 hadde Bispemøtet bedt om departementets godkjenning til å forvalte dette ansvaret på kirkens vegne, og departementet godkjente Bispemøtets initiativ, noe som førte til opprettelsen av det som ble forløperen til Mellomkirkelig Råd. Ved dette vedtaket opprettet Bispemøtet etter samtykke fra departementet "Den norske kirkes utvalg for mellomkirkelige forbindelser" og fastsatte utvalgets mandat. Bispemøtets rolle som pådriver i det økumeniske arbeidet er et bemerkelsesverdig kapittel, som fortjener større plass enn det er rom for her.

Fra Bispemøtets drøftinger på 1980-tallet fremgår det at biskopene på den ene side søkte å rendyrke de spesifikke oppgaver som man mente tillå biskopene, både enkeltvis og som kollegium, og på den andre side søkte å klargjøre grenser og kompetansefordeling i forhold til det fremvoksende Kirkemøte, som fra 1984 forandret det norske kirkebildet i betydelig grad. Bispemøtet støttet aktivt fremveksten av den demokratiske rådsstrukturen i kirken, og understreket at ”beskrivelsen av biskopenes praktiske oppgaver ikke må forstås som forsøk på å tilføre bispeembetet økt styringsmakt i kirken, men som uttrykk for en saklig begrunnet funksjonsfordeling innenfor summen av de kirkelige styrings- og forvaltningsoppgaver”. Med tanke på den forestående etablering av det lovfestede kirkemøte, sier Bispemøtet: ”Det er kirkesamfunnet som helhet som har ansvar for fordelingen av disse styringsoppgaver. Derfor vil bispeembetet og Bispemøtet måtte finne sin naturlige plass innenfor rammen av en fremtidig kirkeordning som innebærer en sentral kirkelig styringsinstans gjennom et kirkemøte med underliggende organer”. Dette prinsipielle grunnsyn ble en bærende tanke gjennom alt det arbeid som skjedde for å utforme bispemøtets identitet i årene frem mot århundreskiftet. De grunnleggende prinsippene ble utformet i Bispemøtets store vedtak våren 1994 under tittelen "Biskopenes og Bispemøtets plass i den kirkelige struktur" (Sak BM 4/94). Det er dette vedtak, sammen med Kirkemøtets tilslutning til prinsippene på møtet om høsten samme år, som har dannet den formelle ramme for Bispemøtets ansvar og rolle i avgjørelsen av viktige saker med læremessig relevans i kirken.

I perioden frem mot århundreskiftet var det en reflektert strategi å profilere Bispemøtet så tydelig som mulig innenfor de gitte rammer. Denne strategien omfattet ønsket om en tydeliggjøring av Bispemøtet som sentralkirkelig organ, med tilsynsoppgaver innover i hele kirkesystemet. Den omfattet også et arbeid med å styrke den faglige kvalitet i biskopenes og Bispemøtets bidrag til debatten både om kirkelige og samfunnsmessige spørsmål. Videre var det et mål å bidra til størst mulig konsensus i kollegiet, særlig når vedtakene rettet seg utover mot den brede offentlighet, eller mot departementet og de politiske miljøer, uten at det skulle gå på akkord med de enkelte biskopenes standpunkter. Det var også et mål å styrke den kollegiale samfølelsen på det åndelige plan, slik vårens retreat bidro til.

Bispemøtets rolle i fremtiden

Sett utenfra kan det synes som om Bispemøtet møtte utfordringer med å revurdere sin rolle i tiden omkring årtusenskiftet. Det ble vedtatt endringer i Bispemøtets

forretningsordenen som kan være noe av forklaringen på dette, Presesfunksjonen ble nå løsrevet fra Oslobispen, og sekretæroppgavene ble lokalisert sammen med Kirkerådets sekretariat. Biskopene mente det var behov for flere, kortere møter, og vedtok å fordele virksomheten på fire møter i året, men landet snart på et mønster med tre ordinære møter. Det kunne gi mindre tid for dyptpløyende drøftinger enn tidligere. Det tette samband mellom preses og sekretæren ble vanskeligere å opprettholde. Sekretariatet ble omorganisert i 2004 ved etablering av en stilling som generalsekretær og en kontormedhjelper. Protokollen beskriver situasjonen slik; "I denne tiden har det utviklet seg en praksis hvor Bispemøtets sekretær utfører saksforberedelse og administrative oppgaver på et mer selvstendig grunnlag enn tidligere, men fortsatt med preses som nærmeste overordnede", Dette kan ha medført at de etterfølgende innehavere av presesfunksjonen i noe varierende grad har investert tid og energi på de helhetskirkelige oppgaver som Bispemøtet var satt til å ivareta. Opprettelsen av et eget presesembete fra 2011 har selvsagt bidratt til at oppgaver knyttet til Bispemøtet blir mer tilfredsstillende ivaretatt, både med hensyn til saksforberedelse og oppfølging og profilering av Bispemøtets arbeid. I de senere år har Bispemøtet stått for viktige temakonferanser med aktuelle spørsmål i samtiden på dagsordenen, og med deltakelse av profilerte personer fra fagmiljøer eller politiske fora som innledere. Den nye layout på årsmeldingene gjenspeiler en god del av dette. Og selvsagt har Bispemøtet vært en medspiller i drøftingene om *reformene i kirkeordningen* gjennom de forskjellige stadier frem til den avgjørende endring i Grunnloven og etableringen av Den norske kirke som et selvstendig rettssubjekt fra 1. januar 2017.

Det er all grunn til å regne med at Bispemøtet fortsatt vil være en viktig del av profileringen av Den norske kirke også i årene som kommer. Den formelle kompetansefordeling i forhold til de øvrige sentralkirkelige organer vil nok komme på plass. Men Bispemøtet har fortsatt en stor konto å utnytte i det offentlige rom, slik det har vist gjennom sitt samfunnsengasjement i de senere år. Og fortsatt vil folk lytte til den hyrderøst som lyder når Bispemøtet taler samlet til veiledning for menneskers tro og liv i en stadig mer krevende verden.